

IDŐSZERŰ TÖRTÉNETI MUNKÁK

Gyalókey Jenő, Miskolczy Gyula, Farkas Gyula, Illyés Gyula

AMAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT, mely az egész kiegyezési korszakon át a mai napig az Akadémiától függetlenül egyesíti magában az összes magyar történészeket, fennállása alatt többször is kísérletet tett arra, hogy a közönség szélesebb köreire hasson és azokban valódi nemzeti történeti érzéket neveljen fel. Kísérletei nem jártak nagy eredménnyel, s azóta, hogy a hetvenes években tényleg be tudott hatolni az akkor még nagyjában nemesi származású művelt középosztályba, idők folyamán a nemzet művelt rétegébe tóduló, s azt teljesen újjáalakító új emberekre alig tudott hatást gyakorolni, s így előadásaiiban, kiadványaiiban is mindinkább a tudósok szakkörére korlátozódott. Ezt a tudományos szempontból érthető, de általánosabb nemzeti érdekből annál sajnálatosabb mértéktartást észrevették és megváltoztatni óhajtották a Társaságnak utóbbi vezetői így Thallóczy Lajos, gróf Klebelsberg Kunó, s a mostani elnök, Hóman Bálint, akiknek célkitűzéseiben mindig lényeges pont volt, hogy a társulat aránylag szűk hatókörét szélesebb nemzeti rétegekre kiterjesszék. Ügylátszik, csak Hóman Bálint és alelnöke, Domanovszky Sándor, találták meg ennek a módját azzal, hogy a társulat mélyen tudományos, hivatalos folyóirata mellett a nagyközönséghez szóló, irodalmi színvonalon írt könyvsorozat kiadását kezdték meg. „A Magyar Történelmi Társulat Könyvei“ c. új sorozatból eddig három kötet jelent meg, s mind a három alkalmas arra, hogy a történetünk iránti érdeklődést széles körökbe elterjessze még manapság is, a mai „forradalmi“ időkben.

Az első kötetben Gyalókey Jenő ezredes, a hadtörténetünket kutató tudósok nesztora Bem 1849. évi nyári hadjáratát írta meg¹ tökéletes hadtörténeti módszerrel, melynek nehézségét főként az okozza, hogy aki alkalmazza, egyszemélyben kell hogy a hadtudománynak, s egyúttal a történetkutatásnak is szakszerű művelője legyen. Ehhez képest Gyalókey nemcsak a szabadságharc kiterjedt irodalmának ismerője, hanem nagyszerű levéltári kutató is, aki a korábban Bécsben elzárt hivatalos hadiiratokból készíti el nagy igazságszeretettel és erkölcsi komolysággal megírt munkáját. Az erőszak mai világában tán különösnek látszik, de tény, hogy az igazi katona, s vele az igazi magyar katona a bátorságot nyíltsággal és a jóhiszeműségnek azon magas fokával egyesíti magában, melyet kissé elhasznált szóval lova-

¹ Az erdélyi hadjárat 1849 nyarán, Franklin-Társulat.

giasságnak nevezünk. Ezek a tulajdonságok teszik oly vonzóvá Gyaló-kay írói egyéniségét s adnak a látszólag szűk témának szélesebb nemzeti jelentőséget. A szerző nem is titkolja ellenszenvét minden kicsinyesség, rosszindulat, rágalom, politikai ferdítéssel szemben, melyek pedig eleget dolgoztak a szabadságharc egyes vonásainak történeti áthagyományozásában. Megvédi Bem ellenfelének, Puchner tábornoknak alakját a „régibb magyar krónikásokkal“ szemben, akik „a legyőzött ellenfél kicsúfolásában találták kedvüket“, s megállapítja, hogy Puchner „tetőtől talpig gavallér úriember volt“. Bem hadvezért egyéniségének is itt kapjuk meg első realiztikus rajzát, melyből hiányzik ugyan minden legendás vonás, de annál inkább megnő szemünkben, ha látjuk a csekély és széthúzó erőket, melyekkel dolgoznia kellett, s viszont a vele szemben álló folytonos túlerőt és nagyobb katonai fegyelmet. A legendák s köztük a Petőfi halálára vonatkozók helyett józan, szakszerű és rendkívül világos előadást nyújt, mely nem riad vissza a „hagyományos rossz magyar szokások“ ostorozásától sem, de éppen ezzel meg Bem sohasem lankadó energiájának és bizalmának rajzával lesz Gyaló-kay könyve az igazi nemzetnevelés eszközévé.

Hasonlóképpen félművelt körök legendáit tolja félre a második kötetben Miskolczy Gyula, a budapesti egyetemnek bécsi csere-tanára, s a bécsi volt közös levéltárak magyar kormány megbízottja.¹ A háború előtt a „bécsi kamarilla“ a közjogi viták legállandóbban használt frázisa volt, s a világháború óta sem vetették meg azok a körök, melyek egy új Ausztria, vagy új osztrák-magyar közösség megszületésétől a magyar függetlenséget féltették. Hogy mi volt ez a kamarilla, kikből állott, s volt-e vagy minő volt szervezete, erre senki sem tudott választ adni, csak nagy általánosságban emlegették a „bécsi minisztereket“, Zsófia főhercegnőt, de különösen Metternichet, aminthogy nemcsak a magyar, de a német-osztrák liberális felfogás is szerette mindenért, ami a múlt század első felében 1848-ig történt, az államkancellárt felelőssé tenni. Érdekes, hogy a régi magyar függetlenségi felfogás, meg a háború előtti nagynémet és a mai Habsburg-ellenes nacionálszocialista történeti gondolkodás mennyire a 48 előtti liberális szemlélet leszármazója, s abból még ma is mennyit megtartott. Metternich felelőssége és a kamarilla persze tudományosan tekintve kormányzat- és közigazgatástörténeti kérdés, így fogta fel Miskolczy is, aki könyvében széles képet ad arról, hogyan kormányozták Bécsből a reformkorszakban Magyarországot. Tudjuk, hogy igen rosszul: rossz, szellemtelen és elnyomó volt már Ferenc császár uralmi rendszere is, halála után pedig elmebeteg fia helyett néhány egymással marakodó öregember kormányzott, akik között, Miskolczy szerint is, még Metternich volt a legnagyobb politikai tehetség és nekünk magyaroknak legkevésbé ellenségünk. Miskolczy megállapításai az újonnan megnyílt bécsi levéltárak teljes aktaanyagán alapulnak, melyet oly pontosan és részletesen használt fel, hogy ítéletei manapság véglegeseknek tekinthetők. Az a bécsi kormánypolitika, melytől végső fokon minden magyar reform függött, Széchenyi

¹ Miskolczy Gyula: A kamarilla a reformkorszakban.

és Kossuth törekvéseinek megvalósíthatása is, most kerül szemünk elé egész kiterjedésében, amint a magyar élet minden, szellemi és anyagi terét egyaránt befolyásolta. Rendkívül érdekesek Miskolcзы eredményei a bécsi gazdasági rendszert illetőleg, de szinte felfedezés-számba mennek a magyar kormánykörök reformtörekvéseit érintő részletei, így Mailáth Antal juste milieu-politikájáról, s az ifjú Apponyi György és társai törekvéseiről. Ezeket részben az osztrákok általános bizalmatlansága gáncsolta el, részben az a számítás, mely egy aránylag mérsékeltebb reformtól is a kormányt támogató arisztokrácia elhanyaglását várta, s ezért mindenképpen ellene volt. Még a gazdasági dolgokban kiváló Zübeck is úgy látta, hogy a magyar reformerektől követelt örökváltság a földbirtokos elem gyengülését, s európai mintára demokrácia kifejlődését hozza magával, s ha ő mégsem volt egészen a reform ellen, ezt azzal a reménységgel okolta meg, hogy a dinasztia, Ausztria hatalmas gazdaságára támaszkodva, megvárhatja, míg a demokratikus vizek lefolynak és a magyar arisztokrácia, mely sokban a reform mellett áll, bűnbánólag visszatér a dinasztiahoz mint egyetlen támaszához. A magyar reform igazi megölője azonban a cseh Kollowrat volt, Metternich társa az uralomban és állandó vetélytársa, aki a monarchia ausztro-szláv berendezésének volt mindenre kész híve, s a magyarságot személyesen is gyűlölve, minden Magyarország javát elősegítő kormánygondolatot megfojtott. A népek szabadabb fejlődésének az is akadálya volt, hogy a monarchia, kormányát illetőleg, tulajdonképpen rendőrállam volt, s maga Metternich is ennek volt híve, sőt Miskolcзы szerint tragikumuk is ebben gyökerezik: „hiába volt számos esetben a reform szószólója, hiába iparkodott emelkedett szempontból, tárgyilagosan vizsgálni a magyar helyzetet, hiába tett nagy szolgálatokat a magyar társadalom széttagoltságának gyógyításában és a nemzeti igények kielégítésében, hiába küzdött számos esetben Kollowrat és kamarillája ellen a magyar érdekekért: személye a magyar közvélemény előtt ellenszenves, emléke szinte megvetett volt, mert joggal benne látták a kibontakozó szellemi élet megbénítóját, a rendőrállam rendszerének védnökét“ (216. l.). De nem ő volt a kamarilla, ennek megalkotása és uralma, egyúttal a monarchia felbomlásának előkészítése a liberalizmussal kacérkodó Kollowratnak volt a bűne. Miskolcзы műve politikai történetírásunk elsőrangú alkotása, s annál értékeesebb, minél inkább háttérbe szorul a politikai történet iránti érdeklődés azóta, hogy a „politikát“ politika iránt érzéketlen tömegek intézik, gyakran szintén analfabéta vezetőik irányítása szerint.

A TÖRTÉNELMI TARSULAT harmadik könyve irodalomtörténet, — de nem az a fajta, mely műfajokkal és az irodalom és költészet remekeinek elemzésével foglalkozik: Farkas Gyulának, a berlini egyetem magyar tanárának új könyve¹ talán még inkább az írók személyes életén, tehát történeti kategórián keresztül nézi az irodalmat, mint korábbi művei: a „Magyar romantika“ és a „Fiatal Magyarország kora“. A legapróbb részletekig ismeri az írók személyi

¹ Az asszimiliáció kora a magyar irodalomban 1867—1914. Franklin-Társulat.

kapcsolatait és gondolkodásukra jellemző, még oly eldugott folyóiratban megjelent nyilatkozataikat is, — ezek ismeretében megállapítja, hogy az Arany—Gyulai féle klasszicizmus elhanyaglása után idegen, zsidó és német szellemiségű írók kezére került a magyar irodalom, akik a múlt századvég tehetséges magyar íróit, Reviczkyt, Komjáthyt stb. háttérbe szorították, s amikor végre eljött Ady Endrével és társaival az új nagy magyar irodalom, ennek érvényesülését is sikerrel akadályozták meg a magyar középosztályban: a zsidók azzal, hogy támogatták, a németek pedig azzal, hogy hazafiatlannak rágalmazták el. Ez a vélemény, így szárazon elmondva, mintha a sokszínű és sokágú élet formalizálásából jönne létre, de a valóságban Farkas olyan nagy tömegével dolgozik az adatoknak, annyi és annyi-fajta embert oly sokszínű idézetekkel jellemez, hogy könyve épp ellenkezőleg élő, lüktető valóságot közvetít olvasóihoz. Az elzsidósodás, melyre nagyvárosi vonatkozásban talán először e sorok írója mutatott rá, Farkasnál most a nemzeti perifériákról a központba kerül be: a magyar nemzeti szellemet mindenkor legvilágosabban kifejező irodalmi élet elzsidósodását — és elnémetesedését mutatja ki. Míg az elsőt illetőleg az utóbbi húsz évben felmerült adatok és hangulatok is rendelkezésére álltak, addig az utóbbi, az elnémetesedés dolgában szinte elődök nélkül alkot újat, — én magam, Rákosi Jenő sovinizmusát felismerve, még távolról sem képzeltem oly mértékűnek az elnémetesedést, mint ahogyan most Farkas könyvéből kiderül.¹

Az asszimiláció kérdésével foglalkozó munka manapság könnyen abba a veszedelembé kerül, hogy a tudományt a politika, a mai tömegpolitika szolgálóleányává alacsonyítja le. Farkas megmarad a tudományban, s bár láthatólag érzelmi, hogy ne mondjam, érzelmes természet, akinek hangulataira is befolyással vannak a tőle felismert tudományos tények, s aki mélyen elkeseredik irodalmunk elidegenedésén és tüzesen lelkesedik Ady irányáért: a szellemi világban mindenkor, ma is kötelező emberieséget nem hajtja el magától. Az elzsidósodás tényeit hevesebb felindulással, felkiáltójelekkel veszi tudomásul, viszont a német származásúak pályáját fagyos, szinte sértő hidegséggel referálja el. Itt érdemes lesz Farkasnak az asszimilációról vallott felfogását általában megtekintünk.

ő bizonyára nem tartja lehetetlennek az idegen származásúak asszimilálását a magyar nemzettestben, bár erre aránylag kevés példát hoz fel. Így ismeri el pl. Gellért Oszkár magyarságát, akit a „befezett asszimiláció ritka példájának“ mond, s hozzáteszi: „Hiszen magyar földön, és talán csak itt történhetett meg az a csoda, hogy Petrovics István és Hruz Mária fiából — Petőfi Sándor lehetett“ (267. 1.). Az ilyen eseteket azonban tényleg kivételnek, „csodának“ tekinti, amiből talán szabad arra következtetni, hogy az asszimiláció tényét általában, eltekintve a kivételektől, nem fogadja el oly teljes áthasonulásnak, mely a magyar nemzeti szükségletet kielégíthetné. Schöpflin Aladárt hasonlókép ily ritka kivételnek nevezi, s azt hiszi,

¹ Egy-két adata mégis helyesbítésre szorul. Így mikor Darányi Ignácot, a magyar földművelés nagy reformátorát német származásúnak tünteti fel.

hogy ha Rákosi Jenő helyett Schöpflin bírt volna hatalommal, Adyék és a magyarelvű irodalom sorsa másként alakult volna. Az Eötvös-Collegium magyar író tagjai közt Kuncz Aladárt is felsorolja, — természetesen joggal, de viszont nem említi meg a Collegium első nemzedéke szellemének kialakításánál Péterfy mellett a bizonyára szláv vérkeveredésű Bartoniek Gézát és Mika Sándort, akiknek pedig Péterfynél nagyobb hatásuk volt a fiatalokra. Egészben véve ösztönösen húzódozik attól, hogy nem-magyar nevűeket eredeti magyarnak ismerjen el; ezeket asszimiláltaknak tartja és az asszimilációról, miként könyvének címe is utal rá, elég szkeptikusan gondolkodik.

Farkas könyvének újdonságát a németek asszimilációjának felfogása adja meg, — a zsidó asszimilációt illetőleg inkább gazdag bizonyító anyaga újdonság — így pl. Kiss Józsefre vonatkozólag; ítéletei és felfogása ma már szinte közkeletűek. Új nála az, hogy a századvég körüli magyar hanyatlásért a felelősséget 50—50 százalékban megosztja a zsidók és németek között, s ennek szinte szimbólumaként állítja oda a századvég hanyatló irodalmának öt vezérét: a formalizmusba süllyedt magyar Beöthy Zsoltot, a német származású Rákosit és Herczeg Ferencet, s a zsidó Kiss Józsefet és Ignotust. Az új magyar irodalomnak ezeket kellett szerinte háttérbe szorítania, hogy megnyerje a saját, magyarfajú közönségét, ami Farkas szerint ma sem sikerült egészen — s ebben igaza is van.

De vájjon igaza van-e abban, hogy minden nem-magyar származásút asszimiláltak tart? Vájjon elképzelhető-e — itt most egy halottat idézek az élők helyett, — hogy Kuncz Aladár, a „Fekete kolostor“ nemes magyarságú könyvének szerzője, az erdélyi magyar irodalom életrekeltője, valaha is lehetett más, mint magyar? hogy őneki valaha is szüksége lehetett asszimilációra? hogy ő valaha is, életének akár egyetlen pillanatában, német volt? Farkas, mint láttuk, ezt maga sem képzei el. De akkor mi a kritériuma annak, hogy az egyik idegen nevű kénytelen asszimilálódni, a másiknak nincs erre szüksége, mert úgyis magyar? Ezekre feleletet adni nem Farkas feladata volt, neki ellenkezőleg érdeme, hogy a német asszimiláció fessegetésével ezek a kérdések egyáltalán felvetődtek. Nézetem szerint nemzeti jövőnk sokban attól függ, minő választ tudunk adni ezekre. Az asszimiláció a német, szláv, zsidó kiindulási pontról, úgyis égető problémája közéletünknek, s Farkas most, nagyszámú adatával, s a zsidók és németek asszimilálhatósága iránti bizalmatlanságával, tudományos életünket is odaállította e kérdőjel elé.

Az asszimiláció problémája, épp Farkas könyve bizonyítja, már a világháború előtt is megérett a tárgyalásra, bár akkor ezt tán csak Ady ösztöne érezte, amikor eltolta magától a svábból jött magyarokat és a zsidókat egyaránt. A probléma mai arculatján lehetetlen nem látni a német hatást, mely azóta határainkon átcsapott és befolyásolta belső fejlődésünket. Ez a hatás különböző formában jelentkezett: a zsidó asszimilációval szemben a nürnbergi törvényekben megnyilvánuló faji felfogás átvételében, a német asszimiláció dolgában már bonyolultabb módon, thesis-antithesis, akció-reakció egymásra következésében. Miután kormányok és politikai pártok egymásután elfo-

gadták a német kisebbség népi kiterjedésének több-kevesebb érinthetlenségét, s ezzel lemondtak arról, hogy a német nyelvi kisebbség ezután nagyobb tömegekben, vagy vezető, tanult egyéniségekben megmagyarosodjék, sor került a már beolvadtak hitt középosztályi német elemek kérdésére. A magyar tan, s ezt csakugyan visszavihetjük Szent István korára (bár belőle az újabb időkben nagy nehézségek származtak), mindaddig az volt, hogy „magyar az, aki magyarnak vallja magát“ (Bethlen István gróf kifejezése). Vele ütközött össze a német tan, mely az egyéni akarat vagy fejlődés helyett a faji leszármazásban látja az egyének népi determináltságát. A német tan szerint német leszármazású egyén hibát, sőt a legnagyobb bünt követi el, ha nem-németnek deklarálja magát, amiből logikusan következik az elmagyarosodott németek disszimilációja. Erre a veszedelemre, mely középosztályunk sorainak felbontását, s ezzel a nemzetileg tudatosabb rétegek atomizálását jelentené, 1937 nyarán folyóiratunk hívta fel a figyelmet,¹ azzal a nemzeti érzéssel és azzal az emberieséggel, mely nézetem szerint a magyar szellemiségre mindenkor, még ma is kötelező. Az emberieség azt kívánta, hogy a német propagandától disszimilációval fenyegetett, de magukat magyarnak érző német származásúak hozzánk való ragaszkodására tekintettel legyünk; nemzeti érdekünk pedig kötelességünké tette, hogy a disszimilációs veszélyt leleplezzük. A jövőt illetően szkeptikusok voltunk: a középosztály felbomlásának igazi orvosságát abban láttuk, hogy a parasztságból alakuljon ki tiszta magyar középosztály, mely pótolja a mai vegyesei — ettől azonban, már akkor is be kellett vallanunk, elkéstünk. A másik orvosság, a mai középosztályunk igazi, gyökeres magyar kultúrával való átítatódása, még kevésbé volt ez idő alatt megvalósítható.

A lengyelek annak idején jól tudták, hogy a német lovagok gyorsan lovagolnak kelet felé. Az utóbbi másfél év alatt mi is ugyanily gyors és céltudatos akcióval találkoztunk. Ma már nem lehet kétségbe vonni, hogy a magyar középosztály német származású tagjainak egy része nyíltan vagy hallgatólag disszimilált. Anélkül, hogy adatokat gyűjtenénk, csak véletlenül hozzánk került tényezőktől tudjuk, hogy i. vannak német származásúak (ha ma még kevesen is), akik visszaköltöznek oda, ahonnan őseik jöttek, s ebben még atyjuk vagy nagyatyjuk névmagyarosítása sem akadályozza őket; 2. vannak (már nagyobb számmal), akik barátaiknak, vagy pláne nagyobb társaság előtt is kijelentik, hogy nem érdemes nekik magyarnak lenniök, s vissza fogják venni eredeti német nevüket; 3. vannak, akik jó magyaroknak érzik magukat, de már disszimilált vagy kisebbségi ismerőseik részéről állandó nyomásnak és sürgetésnek vannak kitéve, hogy végre ismerjék fel a „vér szavát“ és (ez a legáltalánosabb követelés) legalább gyermekeiknek adjanak német nevelést és népi öntudatot. S ez a nyomás annál nagyobb és sikeresebb, minél kizárólagosabbnak látszik a magyar politikának a némethez kapcsolása.

Pontos adataink nincsenek középosztályunk származásbeli megoszlására. Legújabban úgy hallottuk, hogy a keresztény budapesti

¹ Schittenhelm Ede: Magyar Szemle 30. kötet, 223. 1.

ügyvédek közt több mint kétharmad nem-magyar származású (a nevet véve alapul és származás alatt a valószínűsíthető ősokeket értve, ami persze eléggé csalóka módszer). Azt hiszem, bizonyos kategóriákban az arányszám még rosszabb, az egynegyednél is alig magasabb. Ebben a helyzetben a német származásúak fenyegető kiválása azt jelenti, hogy a magyar középosztály kezében lévő állami és nemzeti hatalom, legalább is felében, disszimilált, a magyarságból kivált, renegát idegenek kezébe jutna. Mindezt végiggondolva, érthető és logikus a reakció, mely egyelőre a magyar származású magyarok, az ú. n. törzsökös magyarok mozgalmában nyilvánul meg és célja nemcsak seregszemle, hanem a ma háttérbe szorult magyarok új térfoglalása. Ez az irány azonban, még ha fel tudná is ásni hamarosan sáncait, mindaddig vigasztalan kisebbségi sorsára lenne kárhóztatva (— Magyarországon!), amíg a parasztságból új középosztály nem emelkedik ki: a középosztály magyar egyharmada, szemben kétharmad nem-magyarral és nem-magyar „népcsoporttal“, egyelőre aligha állhatna útjába a már megindult folyamatnak. Az új magyar mozgalom vezetői is, úgylátszik, tisztában vannak ezzel és tudják, hogy vannak nem-magyar származású magyarok is, akik semmiképp sem hajlandók disszimilálódni, s akik a magyarságnak nemcsak hű szövetségesei, hanem tagjai is. Legalább erre mutat, hogy a „törzsökös magyarok“ maguk mellett külön német származású és külön zsidó származású magyarok egyesülését is propagálják, akik velük együtt harcolnának. Kérdés azonban, ez a lépés megvalósítható-e; Nézetem szerint, megint halottat idézek, Kuncz Aladár német neve mellett sem lépett volna be soha ily külön tagozatba, mert magát éppoly magyarnak tarthatta, mint a honfoglalók bármely leszármazottja. A probléma tehát nem az, hogy kell-e egy ily magyar származású magyar megmozdulás — ezt a kívülről megindított disszimilációval egyenesen ránk kényszerítették és öngyilkosság volna lemondani róla addig, míg a másik oldalról tovább bontják és oldják a szent-istváni értelmű magyar uralkodó réteget; — a probléma az, hogy ez a megmozdulás ne kövesse az egyszeri ember példáját, aki a jég-esővel versenyre kelt a saját termése tönkrevetésére. A magyar származású magyarok még keserű kényszer alatt sem tagadhatják meg a magyar múltat és nem nyilváníthatnak minden nem-magyar származásút asszimilálnak, másodrendű magyarnak. Legyen szabad itt, a népszerűségekre való minden tekintet nélkül, a következőket mondanom:

1. Lehetetlenség az egész magyar történet és érzés megtagadása nélkül Fráter Györgyöt, Zrínyi Miklóst a költőt, Petőfit asszimilálnak tekintenünk. Az ő magyarságuk nem is „csoda“, hanem a magyar földön, magyar ég alatt, a magyarság emberies környezetében természetes és érthető dolog. Hogy ezt sokan nem tartják érthetőnek, az minket nem érdekel.

2. Ugyanúgy lehetetlenség a mai középosztályból kizárni a Kuncz Aladár-szerű egyéniségeket; helytelen és lehetetlen, hogy magunk fenyegezzük és ijesszük el azokat, akik nagy magyar értékek termelői és így megtizedeljük saját sorainkat.

3. A magyaros magyarok, vagy „törzsökös magyarok“ mozgalma, bár ránk kényszerített és átmeneti, de mégis nemzeti önvédelem, melynek tehát olyan elvi alapokat kellene adni, hogy a magyarság mai kétségtelen birtokállományát ne csökkentse ő maga is azáltal, hogy erőszakkal disszimilálja jó magyarok ezreit. Nem az én feladatomban itt pozitív javaslatokat tennem; hasznos volna, ha a mozgalom elvi alapját illetőleg független, józan és megvesztegethetetlen érzésű magyarokat kérdezne meg, minők például Bethlen István gróf, Ravasz László, Horváth János, Babits Mihály, a fiatalak közt Németh László.

4. A magyaros magyaroknak, amikor és ahogyan a nem-magyar származásúakat maguk közé veszik, tekintettel kellene lenniük arra, hogy ezek, mint már igazi magyarok, osztoznak az igazi magyarság tartózkodó és szemérmes magatartásában, mely nem engedi meg, hogy hívatlanul kérkedjék magyar érzésével. Ama divatos magyarokodás és melldőngetés épp e tartózkodás hiányával bizonyítja idegen eredetét.

5. Amíg a disszimilációs folyamat tart és amíg annak kárait pontosan nem tudjuk felmérni és az önként disszimiláltakat kisebbségi helyzetbe nem tudjuk átutalni (ahova igazában tartoznak, nem pedig a magyar középosztályba), amíg tehát már disszimiláltak sűrűnekforognak a magyarnak tartott és tartandó középosztályban, addig tényleg nemzeti szükségességnek látszik, hogy a vezetés a magyaros magyarok kezén legyen — miként Bethlen István legutóbb mondta: nagy veszedelemben az ősmagyaroknak évszázadokon át kifejlődött, megszerzett ösztöneire van szükség, s nekik kell a többit vezetniük.

MIKÉNT LÁTHATÓ, SORSDÖNTŐ problémák merednek fel Farkas Gyula könyvének hiteles idézetei mögött, s amit ő nagy szellemi bátorsággal egyszerre két irányban is bebizonyított az irodalom terén, a rosszul asszimiláltak tömegének káros hatását a közelmúltban, az egyúttal jelenünkre is mind nagyobb árnyékot vet. Ezeket a dolgokat emlegetve, nem hagyhatjuk említés nélkül Illyés Gyula könyvét,¹ mely azt a magatartást rajzolja meg, melyben az igazi magyarság van — vagy lehet — vagy kellene, hogy legyen — a mai veszedelmes időkben. Különböző időkben, egy-egy ma már jelentéktelenné vált tényből vagy megfigyelésből kiindulva, látszólag összefüggéstelen fejezetekben veti fel és próbálja megoldani mai sorskérdéseinket; az anyag, melyhez nyúl, egyrészt az irodalomból való, másrészt saját írói fejlődéséhez híven a szegény magyar nép mai életével kapcsolatos. Újat nem sokat mond, de abból, amit mond, nemes magyarság és európai emberiség szól hozzánk, ami azt mutatja, hogy Kölcsey, Fazekas, Petőfi, Arany magyarságának örököse. Európaisága francia színezetű, a francia szellemet tartja a magyar rokonának, s ehhez képest a német szellemiség terjedése tépelődő kételyeket ráz fel benne. De történetünk azzal vigasztalja, hogy a német befolyás volt mindenkor a legkisebb, s hogy a magyar paraszt az északi és déli szlávot nem, de a németet mindig távol tartotta magától. Bármennyire nyugtala-

¹ Illyés Gyula: Magyarok, naplójegyzetek. 2 kötet, Nyugat-kiadás.

nítja is mai helyzetünk, s bármily keményen ostorozza is belső viszonyainkat, magatartása, miként megfigyelték, aránylag nyugodt és méltósággal tartózkodó. Én azt hiszem, talán azért is ilyen, mert helyzetünket több év távlatából, 1933-tól kezdve nézi, s talán nem is látja annak minden sötét pontját, sok reménytelenségét és fenyegető voltát. Francia barátjától elfogadja azt a megállapítást, hogy „milyen könnyű Magyarországon fiatalnak lenni“. „Három-négy nagy kérdésiek van, világos, félreérthetetlen, sőt elodázhatatlan. Munka vár, rögtön dolgozhattok. Egy egész nemzedék számára minden meg van oldva.“

Bár így volna! De vájjon nem optimista-e Illyés és nem nézi-e mégis kissé távolból-magasból dolgainkat? Mintha az ő szép könyve nyugalmasabb idők számára készült volna és néhány évet megkésett volna.

SZEKFŰ GYULA